

DAVLAT BOSHQARUVIDA SIYOSIY PARTIYALARNING ROLI: AQSH VA FRANSIYA MISOLIDA

Zuhriddinov Javhariddin Jamoliddin o‘g‘li

Toshkent davlat Transport universiteti

Iqtisodiyot fakulteti Siyosatshunoslik yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

javkhar195@gmail.com

Kirish. Davlat boshqaruvi tizimida siyosiy partiyalar muhim institutsional rolga ega bo‘lib, ular nafaqat saylovlarda g‘alaba qozonish orqali, balki siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida ham davlatning strategik yo‘nalishini belgilashda asosiy vosita sifatida faoliyat yuritadi. Siyosiy partiyalar orqali fuqarolar o‘z manfaatlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, shuningdek, ular parlament va ijro hokimiyati organlarida hukumat siyosatini shakllantirish va nazorat qilishda ishtirok etadilar. Shu nuqtai nazardan, partiyalarning davlat boshqaruvidagi roli demokratik tizimlarning samaradorligi va shaffofligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. AQSh va Fransiya siyosiy tizimlari partiyalar faoliyati nuqtai nazaridan o‘ziga xos xususiyatlarga ega. AQShda ikki partiyali tizim – Demokratlar va Respublikachilar partiyalari – siyosiy jarayonni monopoliyaga yaqin tarzda shakllantiradi, bu esa davlat boshqaruvi va qonun chiqarish jarayoniga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Fransiyada esa ko‘p partiyali tizim mavjud bo‘lib, La République En Marche!, Les Républicains, Rassemblement National va boshqa partiyalar hukumat va parlament faoliyatida keng vakolatga ega. Shu sababli, ushbu maqolada AQSh va Fransiya tajribasi misolida siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvidagi roli tahlil qilinadi va ularning siyosiy jarayonlarga ta‘siri solishtiriladi. Maqolaning asosiy maqsadi – siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvidagi funksiyalari, ularning samaradorligi va demokratik institutlar bilan o‘zaro aloqasini aniqlash. Shu orqali, ikki mamlakat siyosiy tizimi o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlash hamda ularning boshqaruv jarayoniga qo‘shgan hissasini chuqur tahlil qilish mumkin bo‘ladi.

Metodologiya. Metodologiya siyosiy partiyalarning AQSh va Fransiya davlat boshqaruvi tizimidagi o‘rnini tahlil qilishga yo‘naltirilgan ilmiy yondashuvlar majmuasiga tayangan holda shakllantirildi. Analitik jarayonda, avvalo, qiyosiy tahlil usuli qo‘llanilib, AQShning ikki partiyali modeli hamda Fransiyaning ko‘p partiyaviy tizimi o‘rtasidagi tuzilmaviy farqlar, hukumat shakllanishi, siyosiy raqobatning dinamikasi va boshqaruv barqarorligiga ta‘siri solishtirildi. Institutsional yondashuv asosida siyosiy partiyalarning parlament, ijro hokimiyati, prezidentlik instituti va saylov tizimi kabi boshqaruv subyektlari bilan o‘zaro munosabatlari izchil tahlil qilindi. Normativ-huquqiy yondashuv doirasida AQSh

Konstitutsiyasi, Fransiya V Respublikasi Konstitutsiyasi hamda partiyalar va saylov jarayonlarini tartibga soluvchi tegishli qonun hujjatlari o‘rganilib, siyosiy partiyalarning boshqaruvdagi vakolatlari va huquqiy asoslari aniqlashtirildi. Shuningdek, oxirgi yillarga oid statistik ma’lumotlar, saylov natijalari, parlament tarkiblarining o‘zgarishi va siyosiy kuchlarning nisbatini aks ettiruvchi empirik ko‘rsatkichlar tahliliy ishlovdan o‘tkazildi. Kontent-tahlil usuli yordamida siyosiy partiyalarning saylovoldi dasturlari, rasmiy bayonotlari va siyosiy yetakchilar nutqlarining mazmuni o‘rganilib, ularning boshqaruv jarayonlariga ta’sir ko‘rsatish mexanizmlari aniqlab chiqildi. Xalqaro reytinglar va ilmiy manbalar asosida partiyaviy tizimlarning boshqaruv sifati va demokratik jarayonlarga qo‘shgan hissasiga oid baholash mezonlari ham qo‘llanildi. Ushbu usullar majmuasi mavzuni ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan holda, izchil va qiyosiy ko‘rinishda yoritish imkonini berdi.

Natijalar. Olingan ma’lumotlar siyosiy partiyalarning AQSh va Fransiya boshqaruv tizimlaridagi o‘rni tubdan farq qilishini ko‘rsatmoqda. AQShda ikki partiyali modelning ustuvorligi siyosiy jarayonlarning barqaror va izchil kechishiga xizmat qilmoqda.¹³⁸ 2024-yilgi Kongress saylovlari natijalariga ko‘ra, Vakillar palatasida Respublika partiyasi 220, Demokratik partiya esa 215 mandatni qo‘lga kiritdi. Senatda ham Respublika partiyasining ko‘pchilikni egallashi aynan ikki partiyali tizimning ustunligini namoyon etdi.¹³⁹ Bu ko‘rsatkichlar partiyalarning davlat boshqaruvi jarayonini uzoq muddatli va barqaror nazorat qila olish imkoniyatini yanada mustahkamlab, siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonini ham ancha soddalashtiradi. Shunday tizim sharoitida hokimiyat almashinuvi, asosan, ikki asosiy partiya o‘rtasida sodir bo‘ladi va qarorlar qabul qilishda yuqori darajada izchillik kuzatiladi. Fransiya misolida esa butunlay boshqa siyosiy manzara shakllangan. 2024-yildagi milliy yig‘ilish saylovlari yakunlariga ko‘ra, eng ko‘p o‘rinni qo‘lga kiritgan chap qanot koalitsiyasi Nouveau Front Populaire (NFP) 180 mandatga ega bo‘ldi, biroq bu ko‘pchilikni shakllantirish uchun talab qilinadigan 289 o‘rindan ancha kamdir. Markaziy siyosiy kuchni ifodalovchi Ensemble koalitsiyasi 159, o‘ng qanot Rassemblement National va uning ittifoqchilari 142 o‘rin oldi. Natijada parlamentda barqaror ko‘pchilikning shakllanmasligi, ya’ni “hung parliament” holati yuzaga kelib, hukumat faoliyati koalitsion kelishuvlar va siyosiy murosalariga bog‘lanib qoldi. Bu esa siyosiy qarorlarni qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi, hukumat tarkibining shakllanishida esa turli guruhlar

¹³⁸ 119th United States Congress Electron resurs – URL:

https://en.wikipedia.org/wiki/119th_United_States_Congress?utm_source (10.12.2025)

¹³⁹ United States Congress elections, 2024. Electron resurs – URL:

https://ballotpedia.org/United_States_Congress_elections%2C_2024?utm_source (10.12.2025)

o‘rtasidagi muzokaralar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. Natijalardan ko‘rinib turibdiki, AQShda siyosiy partiyalar davlat boshqaruvining barqarorligi, izchil qonun chiqarish va siyosiy muvofiqlikning asosiy garovi sifatida namoyon bo‘lsa, Fransiyada partiyalarning roli ko‘proq siyosiy muvozanatni ta‘minlash, turli guruhlar manfaatini ifodalash va koalitsiyalar shaklida hokimiyatni bo‘lishish mexanizmlarida aks etmoqda.¹⁴⁰ Ikki davlatdagi tizimlarning strukturaviy farqlari siyosiy boshqaruvdagi partiyalar ta‘sirining shaklida ham sezilarli tarzda namoyon bo‘ladi: AQShda ikki partiya hukmronligi boshqaruvni markazlashtirgan holda boshqaruv jarayonini soddalashtiradi, Fransiyada esa ko‘p partiyaviy muhit boshqaruv jarayoniga dinamiklik, lekin ba‘zida nomutanosiblik va siyosiy noaniqlik kiritadi. Shu tariqa, faktlar ko‘rsatadiki, siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvida tutgan o‘rni AQShda barqarorlik va izchillikni, Fransiyada esa siyosiy pluralizm va koalitsion boshqaruvni ifodalaydi. Har ikki yondashuvning o‘ziga xos afzalliklari mavjud bo‘lib, ular mamlakatlarning konstitutsiyaviy modeli, siyosiy madaniyati va tarixiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir.

Muhokama. Olingan natijalar siyosiy partiyalarning AQSh va Fransiya boshqaruv tizimlaridagi o‘rni turlicha siyosiy mexanizmlarga tayanishini ko‘rsatadi. AQShda ikki partiyali tizim ustuvorligi davlat boshqaruvini markazlashtirilgan va nisbatan barqaror shaklda olib borishga imkon yaratadi. Respublikachilar va Demokratlar o‘rtasidagi raqobat doimiy bo‘lsa-da, siyosiy maydonning ikki katta kuchga bo‘lingani qarorlar qabul qilish jarayonini soddalashtiradi. Ayniqsa 2024-yilgi saylovlar natijasida parlamentning ikkala palatasida ham Respublika partiyasining ko‘pchilikni egallashi ushbu tizimning barqarorlikni ta‘minlash imkoniyatlarini yanada yaqqol namoyon qildi. Bunday sharoitda siyosiy partiyalar davlat siyosatining izchil davomiyligini ta‘minlovchi asosiy institut sifatida shakllanadi.

Fransiyada esa ko‘p partiyaviy siyosiy makon hukmron bo‘lib, unda siyosiy jarayonlarning murakkabligi va koalitsion boshqaruvning o‘ziga xos jihatlari ko‘zga tashlanadi. 2024-yilgi parlament saylovlarida birorta kuchning mustaqil ko‘pchilikni qo‘lga kiriti olmagani ushbu tizimning barqarorligi mustahkam siyosiy muvozanatga emas, balki koalitsiyalar o‘rtasida erishilgan kelishuvlarga tayanishini ko‘rsatdi. Bu hol boshqaruvda keng manfaatlar doirasining hisobga olinishi va pluralizmning kuchayishi kabi ijobiy jihatlarni yuzaga chiqaradi. Shu bilan birga, hukumatning shakllanishi va qonun qabul qilinishi jarayonida siyosiy noaniqlik, muzokaralarning cho‘zilishi va siyosiy barqarorlikning pasayishi kabi xavflar ham ortadi. Bundan kelib chiqadiki, AQSh va Fransiya o‘rtasidagi farq faqat partiyaviy tizimlar sonida emas, balki siyosiy boshqaruvning

¹⁴⁰ Republicans win majority in the Senate, flipping control of upper chamber, CBS News projects. Kaia Hubbard Electron resurs – URL: <https://www.cbsnews.com/live-updates/senate-election-results-2024> (10.12.2025)

normativ asoslari, siyosiy madaniyati va davlat hokimiyatining tarkibiy modeli bilan ham bog‘liq. AQShda partiyalar hukumatni shakllantirishda markaziy rol o‘ynab, siyosiy tizimning uzluksiz ishlashini ta‘minlaydi. Fransiyada esa partiyalar turli guruhlar manfaatini ifodalash orqali siyosiy jarayonni diversifikatsiya qiladi va boshqaruvni muvozanatlashtiruvchi omil sifatida maydonga chiqadi. Shu sababli ikki davlat tajribasi siyosiy partiyalarning boshqaruv jarayoniga ta‘siri universal emasligi, balki har bir davlatning siyosiy tizimi va tarixiy taraqqiyoti bilan belgilanayotganini tasdiqlaydi.

Xulosa. AQSh va Fransiya misolida siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvidagi o‘rni turlicha siyosiy model va institutlarga tayanishi bilan farqlanishi aniq ko‘rinadi. AQShda ikki partiyali tizim boshqaruv barqarorligini, siyosiy qarorlar qabul qilishning izchilligini hamda hukumat almashinuvidagi soddalikni ta‘minlaydi. Fransiyada esa ko‘p partiyaviy tizim keng siyosiy pluralizmni shakllantirib, turli guruhlarining manfaatlarini ifoda etishga imkon beradi, biroq barqaror ko‘pchilik shakllanmaganda boshqaruv jarayonida murosaga ehtiyoj kuchayadi. Har ikki tizim o‘zining konstitutsiyaviy tuzilishi va siyosiy madaniyati bilan bog‘liq bo‘lgan holda boshqaruvning samaradorligiga o‘ziga xos tarzda ta‘sir ko‘rsatadi. Davlat boshqaruvida siyosiy partiyalar samaradorligini oshirish uchun, avvalo, partiyalarning institutsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning siyosiy dasturlarini amaliy natijaga yo‘naltirish va parlament hamda ijro hokimiyati bilan o‘zaro hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Ko‘p partiyaviy tizim mavjud bo‘lgan mamlakatlarda barqaror koalitsiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi aniq huquqiy mexanizmlarni mustahkamlash maqsadga muvofiq. Ikki partiyali tizimlarda esa siyosiy raqobatni oshirish va turli guruhlarining manfaatlarini inobatga oluvchi qo‘shimcha demokratik instrumentlarni joriy etish siyosiy tizimni yanada takomillashtiradi. Umuman olganda, siyosiy partiyalar faoliyatini ochiqlik, mas‘uliyatlilik va institutsional barqarorlik tamoyillariga asoslash boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 119th United States Congress Electron resurs – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/119th_United_States_Congress?utm_source (10.12.2025)
2. United States Congress elections, 2024. Electron resurs – URL: https://ballotpedia.org/United_States_Congress_elections%2C_2024?utm_source (10.12.2025)
3. Republicans win majority in the Senate, flipping control of upper chamber, CBS News projects. Kaia Hubbard Electron resurs – URL: <https://www.cbsnews.com/live-updates/senate-election-results-2024> (10.12.2025)